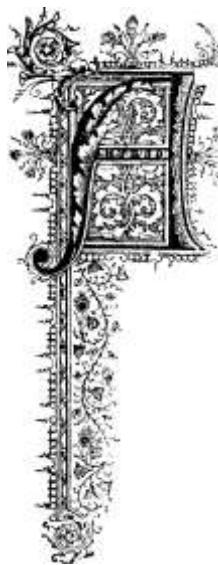

A GESZTI OTTHON

ÍRTA: POKOLY JÓZSEF

DEBRECENI „Tisza István”-tudományegyetem Tanácsa, az egyetem nagy névadója vértanúi halálának tizedik évfordulója alkalmából, egy emlékkönyv kiadását határozta el. Ebbe a könyvbe felvételni kívánja a geszti otthon ismeretetését is s e feladatot reám bízta. Választása azért esett reám, mert annak idején több évet töltöttem b. e. Tisza Kálmán házában, mint legkisebb fiának nevelője, majd lelkipásztor gyanánt éltem Geszten, a Tisza-család közvetlen közelében. Az így lefolyt hat év alkalmat adott számomra, hogy némi betekintést nyerhessek a Tisza-család belső életébe, ami a geszti otthonnak lelke, éltető eleme.

Örömmel vállaltam a feladatot, mert egyetemünk a „Tisza-Emlékkönyv” útján gróf Tisza Istvánt kívánja ismertetni s lehetőleg minden oldalról bemutatni. Már pedig az otthon, honnan az egyén a társadalom munkamezejére lép, mindenkire nézve döntő befolyással bír; a vezető szerepben elől járók pedig meg nem érthetők otthonuk ismerése nélkül. Az otthon tulajdonképpen az egyénnek, így az emberiségnek nevelő intézete. Eltörölhetetlen jelleget nyom az egyénre s ezzel megadja a nagyobb közösségek jellemvonását, fejlődésének, vagy hanyatlásának magyarázatát, boldogulása vagy szerencsétlensége titkának kulcsát. Ha a vezetők és vezetésre utaltak otthonából kiáramló s az életútra magukkal vitt szellem között benső harmónia áll fenn: ez a boldogulás záloga. Viszont ha disparitás forog fenn: a tragédia elkerülhetetlen, mert a szenvedélyek korlátlan uralma idején egyedül csak a tömegelő diadalmaskodhatik. Az én szerény ismertetésem sokban hozzájárulhat a „Tisza-Emlékkönyv” céljának megközelítéséhez, gróf Tisza István szereplésének s tragédiájának megértéséhez, az otthonok-végezte nevelőmunka megbecsüléséhez s ezzel nemzetünk jövő boldogulása helyes irányának kitűzéséhez.

Igaz ugyan, hogy nekem nem volt alkalmam Tisza Istvánt

akár, mint ifjút növekedésében, akár, mint a geszti otthon fejét működésében közvetlenül szemlélni. Jóformán csak mint vendég-családtagot láttam őt. Azonban ami neveltetését, tanulását illeti: ezekben ugyanazon elvek érvényesültek, mint a többi Tisza-gyermekekében. Hasonló a helyzet a geszti földbirtokos tekintetében is, ahol az eltérések inkább a haladó időnek, mintsem a működő szellem különbözőségének az eredményei. Az elméletileg liberális Tiszákat a gyakorlatban annyira jellemző konzervatív vonás teszi lehetővé számomra, hogy a geszti otthonról a gróf Tisza István emlékének szentelt ezen könyvbe néhány sort írhassek.

I. Az ősök

Katonai erények s diplomáciai tehetség jellemzi azokat a Tiszákat, akikkel a család a magyar nemzet történetébe belép az erdélyi fejedelemség virágzása korában. Bátor szív, erős kar, nagy elhatározások és az elmének kitűnő élessége tette Tisza Györgyöt, még inkább Tisza Istvánt a Rákócziak meghittjeivé s juttatta őket fokozatosan mind magasabbra az állami s társadalmi élet ranglétráján. A XVII. század derekán már nagy súlyú ember Tisza István, Borosjenő ura, s még nagyobb jövőnek nézett eléje. Váradnak 1660-ban a török által való elfoglalása derékban törte ketté magasba ívelő pályafutását. Hiába védte hősieles elszántsággal Nagyvárad bástyáit, a hatalmas túlerő bevette Erdély kapuját s a Királyhágón inneni egész partiumon úrrá lett a török. Arad és Zaránd megyék, hol a Tisza-család birtokai feküdtek, maga Borosjenő a családfíszek is, török szandsákká lett. A család földönfutóvá vált s nem maradt egyebe, mint ama jeles tulajdonságok, melyeknek emelkedését, jelentős szerepét köszönhette.

A fejedelemség fennállása alatt megpróbálta Tisza István visszanyerni a töröktől családi birtokát. Csak annyit ért el, hogy a váradai becsületes iszphahia Ali, „megismervén Tisza István igazságát”, átengedte neki a Tisza-örökséget képező Gyapjú felét, hogy azt megtelepítse. A többi birtok török kézen maradt. Midőn 1692-ben Várad tornyaira ismét felkerült a kereszt, a töröknél is keményebb, kapzsibb hatalom, a neoacquistica commissio, tette kezét a visszafoglalt országrészre s ebben a borosjenei Tiszák birtokaira is. Három nemzedéken át küzdenek a Tiszák az ősi birtok visszaszerzésén. Nem volt könnyű dolguk, mert a jenői uradalmat III. Karoly estei Rinaldónak, a modenai hercegnek adta, s az adományért szavatoló fiskus hűséges segítő társa volt a pörrel megtámadott birtokosnak. A görgényszentimrei sessionátus birtokosa, István, ügyvédnek neveltette fiát, Györgyöt, hogy sikeresebben küzdhessen. Az ügyvéd Tisza György szinte egy egész életet tölt a hiábavaló pörösködéssel

és minden siker nélkül ruházza a port, a hozzávaló iratokkal, fiára, Lászlóra. Ez az ország legjelesebb fiskálisai segítségével végre eredményt ér el, mert a legfőbb országos bíróság a modenai herceg ellenében elismeri Ágya, Szintye s Kisjenőhöz való jussát. Mivel pedig a királynő nem akarta „vejét, a mutinai herceget” ezen birtokokban háborgatni, azért a váradi uradalomból megfelelő becsértékű birtokokkal elégíti ki Tisza Lászlót 1760-ban, neki adván Geszt és Mezőgyán falukat, továbbá Iklód, Mátéháza, Nagy- és Kisgyanté, Vátyon, Bogyiszlóháza, Kisgeszt, Begécs, Kisradvány és Csegőd pusztákat, mely ingatlanokról donációt állított ki részére. (1766.)¹

A százesztendei exilium nem múlt el nyomtalanul a Tiszák felett. A fejedelemség fennállása alatt jelentős közszolgálatokat teljesítenek a haza érdekében, a fejedelmek szolgálatában. Majd rokoni kapcsolatok állami, vagy varmegyei szolgálat lehetőségét nyitják meg a vagyonvesztett család előtt. De bizonyos, hogy a kisebb-nagyobb állások dacára szegények voltak, kiknek kincseit, földi javak helyett, azok a nagy erények képezték, melyekkel az ősök a család virágzó állapotának alapjait megvetették, melyek annyi szenvedésen s hányattatáson keresztül a vagyonvesztett Tisza-családot végre újból vagyonhoz, tekintélyhez juttatták és fiait mind magasabbra emelték a fejedelem s a haza szolgálatában.

Az a 20-25,000 hold föld, melyet Tisza László nyert, nem volt ugyan valami jóminőségű. Nagyrészt a Körös áradásai használhatatlanná tették. De rajtok állott, hogy oly műveltté tegyék, mint aminők a „mutinai hercegnek” hagyott kisjenői uradalom földjei voltak.

Geszt és Mezőgyán községek voltak, míg a birtok többi részei puszták. A két község lakói erős, kálvinista hitű magyar jobbágy népség. Nem tudta őket megtörni a neoacquistica két nemzedéken át tartó uralma. Sőt szaporodtak, gyarapodtak és a kincstár földesurasága idején némi különleges viszonyba kerültek azon oknál fogva, hogy kincstári szolgáltatásaik tekintélyes részét taxa alakjában hordozták s aránylag kevés, bár terhes robotot viseltek. Szinte az ú. n. taxás helyek sorába emelkedve, rendes községi életet éltek. A XVIII. század elején Gesztnek már állandó jegyzője, két tanítója van, akik közül az egyik a leányokat tanítja. Község és egyházközség szinte össze vannak forrva. A fennmaradt adatokból megállapítható, hogy rendes községi számadásokat vezetnek.

Ez a helyzet hozta maga után, hogy idővel némi nemesi előjogokat vindikáltak a községnek. „Geszt nemes község előjárói” címezést használnak. Egy bizonytalan keletű, de kétség-

¹ A Tisza-család eleire, vagyonszerzésére s birtokpereire vonatkozólag lásd Komáromy András: A borosjenői Tisza-család ősei. (Külön lenyomat a „Turul” 1895. évi folyamából.) Budapest, 1895.

telenül a XVIII. század dereka tájáról való töredékes tanu-
vallatás szerint a község lakói „a pogányon és a kincstáron kívül
soha senkinek taxát nem fizettek”. Pedig kétségtelen, hogy
a XV. század elejétől fogva „Fekete Geszt” (mert így külön-
böztették meg az ország többi Geszt nevű helységétől) a
Gesztly család jobbágysége volt.

Bizonyosnak látszik, hogy a geszti magyarok, kiknek köré-
ben 100 esztendő óta nem lakott helyben földesúr, a fiskus fenn-
hatósága alól a Tisza-család alá való átmenetelt kissé nehezen
viselték. Máig is fenn van a nép között a „fehérlő” mondája,
mely szerint hajdan Geszt határa mindenestől a gesztieké volt,
de egyszer csak jött Tisza László egy fehér lovon, nyakában
szórtarisznyával s ebben holmi pecsétes levelekkel és aztán a
határ nagyrészt magának foglalta s tetszése szerint hagyott
egyeseznek kinek 5, kinek 10 holdat, kinek éppen semmit.
Annyira szegény volt, hogy a falusiak adtak neki tyúkot, csir-
két, tojást, hogy meg tudjon élni.

Nem nehéz felismerni, hogy miképpen fonódik össze a
mondában az ősi jobbágyi naturál-szolgáltatás a jobbágy-
felszabadítás, majd tagosítás emléke. A falu egyetlen s örök-
negyvennyolcas kigazdája, Hajdú József uram, folyton mesélte
a fentieket s tőle hallottam én is. De komolyan csak atyafiai,
a Garas Bagdiak hitték el, vagy talán még ezek sem, mert
hiszen ők voltak az uraság állandó summásgazdái.

Tisza László és a gesztiek között hamarosan a legjobb har-
mónia fejlődött ki. Mint a geszti krónika¹ mondja, az utóbbiak
örültek a cserének, mely a fiskus helyett Tisza Lászlót tette
földesurukká, mert legalább is megszabadultak a robot leg-
terhesebb részétől, a messze eső Oláh-Homorogon évente három-
szor a kincstár részére teljesítendő szántástól. Különben is Tisza
László egyénisége olyan volt, mely teljes bizalmat váltott ki
jobbágyainál. Nem növelte a jobbágyok terhét, sőt könnyítette
azok egyszerűsítésével. Mindig jobbágynépsége körül forgoló-
dott. Ott volt a munkáknál, „ekét tartott, sövényt font, tarisz-
nyából ebédelt”. Azt meséli a krónika, hogy jobbágyától, ki
már megsütötte szalonnáját, azt elvette s a maga nyers szalon-
náját adta helyette. De ennek megsütésével sietnie kellett az
illetőnek, mert Tisza László így nógatta: „egyik falat a torkod-
ban, másik a szádban, a harmadikat harapd”.

A számos tréfás s jóízű epizód, mely róla a nép között

¹ „Fekete Geszti Krónika” címmel Nagy Sámuel (1787-től geszti
rektor, majd 1790-től 1828-ig geszti jegyző) két krónikát szerkesztett
a község és az eklezsia dolgairól. Mindkettő kézírásban található a
geszti község, illetőleg paróchia levéltárában. Szerzőjük részben okle-
veles emlékek, részben szájhagyomány alapján szerkesztette össze fel-
jegyzéseit. Adatai főleg II. Tisza László korára nézve egészen meg-
bízhatók.

fenntmaradt, azt mutatja, hogy kardiális jó viszony fejlődött ki a földesúr és jobbágy népe között, akiket ezenfelül a vallás közössége is összekötött. És Tisza Lászlónak gondja volt arra, hogy ez a jóviszony mindinkább elmélyüljön. A jobbágyok s a földesúr közötti anyagi kérdések szabályozása után azonnal a vallás és az egyház körébe vágó alkotásokhoz kezdett. Üresen állván a papi állás, azonnal lelkészt, hozatott Debrecenből. Geszt községnek kicsiny templomát megbővítette, kétszer olyan nagyra építtette. Majd Mária Terézia királynőtől engedélyt nyert, hogy a templomhoz tornyot is építhessen. Az egyházközség klenódiumait gyarapította, rendszerint a gyermekek születése alkalmával. Egyháztanácsot szervezett az Erdélyben megismert falusi konzisztóriumok mintájára. Ő maga volt az ekklézsia főkurátora s presbitereivel együtt ügyelt fel úgy a hit- s erkölcsi életre, mint az anyagiakra is.

Harmincnolc éves lehetett Tisza László, midőn 1761-ben átvette új szerzeményű birtokának kezelését, mint még mindig nőtlen „úrfi”. A következő évben hozta nejét, a szilágyságbeli bályoki Hegen Szénás Rebekát geszti otthonába. Szénás Rebekával vonul be az első nő a geszti otthonba s vele a női erények, melyekkel bőven meg volt áldva. Hogy jó gazdasszony volt s nemcsak a háztartás, hanem az egész gazdagság gondjait is nagy eréllyel hordozta, azt mutatja egyfelől az, hogy a család vagyonosodott s áldozatokat tudott hozni közcélokra, másfelől az, hogy kilencévi házasság után özvegyi sorra jutva, 12 éven át egyedül viseli gondját az egész gazdaságnak. Nemcsak a község, hanem az ekklézsia ügyeit is állandó figyelemmel kíséri s erőteljes kéztől származó aláírása évről-évre bizonyítja, hogy minden községi és egyházi számadást gondosan felülvizsgál s azok az ő jóváhagyása után zárattak le.

Szénás Rebeka emlékét, férjével együtt őrzik a geszti egyház klenódiumai. Őrzi amaz 1000 rforintos alapítvány, melyet a debreceni kollégiumnál két alumnus tartására rendelt. Őrzi a váradi új református templom építésére rendelt 1000 rforintos adománya, melyet életében, még mielőtt ezen templom építése megkezdődhetett volna (1784) az egyház előljáróinak kezeihez juttatott. – A felette 1783-ban tartott halotti búcsúztató¹ különösen kiemeli azon erényét, hogy a szegények, gyámoltalanok, elhagyatottak jószívű gondozója, istápolója volt.

A geszti otthon két alapvetője: I. Tisza László és Szénás Rebeka magukkal hozták az otthonba mindazokat a férfi és

¹ „Halotti cupressus, melyei hosszú időkre méltó Ballyogi Hegen Szénás Rebeka asszonynak, néhai Boros-Jenői Tisza László úr elmaradt özvegyének a geszti Szomorú szívvel s lélekkel síró árva udvarházánál Szent Jakab havának VII. napján kitétetett koporsóját beárménykozta Keresztesi József stb. Nagyvárad, 1784.”

női erényeket, melyek az egészséges családi otthonnak mindenha legerősebb alapjai s pillérei. És ezek az erények megmaradtak mindig a geszti otthon szellemi kincses házában, még ha átmenetileg, rövid időre, egyes kihagyásokat lehet is találni a folytonosságban.

Szénás Rebekát korai özvegysége s aránylag rövid élete megfosztotta attól a szerencsétől, hogy gyermekei nevelését állandóan figyelemmel kísérhesse s irányíthassa. Midőn a nemrégén szerzett vagyon gondozásának egész terhe, a község és egyház ügyvezetésének irányítása, a gyermekek nevelésének gondja a 26 éves nőre egyedül magára szakadt, az előbbieket hősies lélekkel vette fel, az utóbbi feladatot pedig úgy vélte legcélszerűbben megoldani, hogy a gyermekeket, amint csak lehetett, nyilvános iskolába, a debreceni kollégiumba adta.

Az idősebb fiú, István, 1776-ban a poetica classis diákja volt s ekkori tanára, Keresztesi József említi, hogy a classisnak egy szép világoskék selyemzászlót ajándékozott. Öccse, László, később, mint jeles verselő említették, kinek versei ma is megvannak. Valószínű, hogy fiai tanulásának emléke s a hála, amit emiatt érzett az öreg kollégium iránt, tétette vele a már említett alapítványt.

És a következmények azt mutatják, hogy az a remény, melyet a nagyhirű kollégium nevelési rendszeréhez fűzött, egyelőre nem teljesültek be. A 12-14 éves fiúk még nagyon is reá szorultak volna az anyai szív s anyai szem állandó gondozására, amit a kollégiumi élet sohasem tudott s nem is fog pótolni. Erős jellemű, hitbuzgó, lelkes hazafiakká növekedtek ugyan idővel, de kezdetben legalább volt erejükben valamely nyersesség, zordon merevség, amit talán alapjában a sorssal annyi keserves harcot vívott elődöktől is örökölték, de ami csak azért fejlődhetett ki, mert az életkor, a jellemfejlődés legkritikusabb szakában nem állottak eléggé a nemes női lélek irányító, finomító, csiszoló hatásának befolyása alatt.

Keresztesi József váradi pap, a református egyház újjászervezése s templomépítése körüli küzdelmeiről szóló feljegyzéseiben nagyon erős megbélyegző szavakkal emlékezik meg ezen ifjakról.¹ „Énnekem – úgymond – ezen villongásokban legtöbb vexáltatásom esett ezen boldogtalan, felfuvalkodott, negédes, zabolátlan erkölcsű, vallásukat sem nem értő, sem nem szerető, sőt csúfoló, semmi nagy dologra nem termett ifjaktól.” – Hogy ezen erős megrovó szavak az indulat szülöttei, az az első pillanatra nyilvánvaló. Hogy a Tisza „Úrfiakat” sem ítélte meg helyesen, azt a későbbi idők bizonyítják. De az

¹ Krónika Magyarország polgári és egyházi életéből a XVIII. század végén. Keresztesi József egykorú eredeti naplója. Pest, 1868. Kiadja: Ráth Mór. 114. 1. A Tiszákról még a következő lapokon emlékezik meg: 4., 43., 74., 90., 112., 188., 210., 230., 339.

való, hogy ezen két, 20-22 éves ifjú sok kellemetlenséget okozott neki apostoli egyházépítő munkájában kicsinyeskedő, bosszúállási hajlandóságuk által. – Ha a váradi református egyházközség tagjainak akkori viselkedését látjuk, azt kell megjegyeznünk, hogy Keresztesinek az ifjú Tiszák elleni kifakadását főleg annak az ellentétnek látása idézte elő nála, melyet gróf Teleki Sámuel administrátorral s ennek családjával való megismerkedése után látott egy komoly, buzgó vallásos, rendkívül képzett s művelt erdélyi mágnás és a kollégiumban felnőtt süheder ifjak vallásosságának külső megnyilatkozása között.

A finom, művelt lélek, benső komolyság, áhítatos ragaszkodás a hazafias, nemzeti s vallásos eszményekhez beköltözött idővel a geszti otthonba is és pedig a gr. Telekiek útján, midőn II. Tisza László nőül vette gr. Teleki Lajos tanácsúr, főkurátor, kir. kamarás második leányát, Katát.

A birtokszerző Tisza László második fiával, Lászlóval, kezdődik a család közszereplése az új aerában, úgy a vármegyei, mint az egyházi élet terén is, mely őt amott a főjegyzői, itt pedig az újonnan alakult nagyszalontai egyházmegyén a gondnoki székbe emelte. Amott a hazafias irányt szolgálta, itt pedig az egyháziak s világiak paritásán felépülő egyházi autonómiának volt erős híve s támasza.

A geszti otthon szempontjából Tisza László korából a legáldásosabb változás az ő, már említett házassága volt. Ettől fogva érvényesül mind hatékonyabban a geszti otthonban a női lélek áldásos befolyása. A nagyerejű, törökkel, némettel elkeseredetten harcoló, majd a hontalanság keserves napjaiban a fennmaradásért szívós kitartással küzdő, a család ősi pozíciójának visszaszerzésén csüggedetlen energiával fáradozó férfiak törhetetlen erélyét, mely a küzdelmekben a vasnak nemcsak erejét, hanem merevségét is magába vette: simára csiszolta, kifinomította, hajlékonyá tette s valódi acéllá alakította át a család nő tagjainak fenkölt, nemes, szelíd, művelt lelkülete. A Tisza-család asszonyainak, az anyáknak szerepe, áldásos befolyása, szinte nemzedékről nemzedékre kimutatható a geszti otthon lelkének fejlődésében, nemesbedésében.

Teleki Katával vonul be a geszti otthonba a gr. Telekiek szelleme, a Teleki-lélek. Aki tudja, hogy mily értéket jelent a Telekiek működése a nagy Teleki Mihálytól, Apafi kancellárjától kezdve Teleki Józsefig, a M. Tud. Akadémia nagytudományú elnökéig elsősorban Erdély politikai, társadalmi, állami s kulturális életében, de közvetve Magyarországeban is, az semmi esetre sem fogja értékén alul becsülni Teleki Katalin és Tisza László házasságát sem a geszti otthon, sem a Tiszák későbbi nagy nemzeti szereplése szempontjából. Ha nem tudunk is diagonálist húzni Teleki Mihálytól a vértanú nagy Tisza

Istvánig, annyi azonban bizonyos, hogy a Teleki-család férfi s nő tagjai nagy szellemi s erkölcsi értékeket képviselnek s visznek mindenhol magukkal.

A geszti otthonba 1796-ban bevonuló Teleki Katának nőági ősei éppoly kiválóságok, mint a férfi ősök. Csak Ráday Esztert, királyfalvi Róth Johannát, Teleki Zsófiát említjük meg az egyenesági felmenők között, hogy igazoljuk a család nőtagjainak kiválóságát. Ha a Tiszák az erdélyi szellemet – ami egy volt a törhetetlen hazafisággal és a protestáns világfelfogással – már magukkal hozták a geszti otthonba: ez a szellem a legmagasabbra fokozódott a gróf Telekiekkel való rokoni kapcsolatuk révén. Talán már nem erősödhetett jobban, de mindenesetre mélyült, bensőbbé, aktívabbá váltott ettől az időponttól.

Gr. Teleki Katáról kevesebbet beszélnek a geszti hagyományok, mint Szénás Rebekáról. Azonban kétségtelen, hogy a nagyműveltségű, fenkölt szellemű úrnőnek sokat köszönhet a geszti otthon. Különösen feltűnő az egyház és község vezetőihez való szívélyes viszonya, ami közvetve a geszti népre is kiterjedt. Ő volt az, aki meghonosította a geszti udvarnál a lelkész különös megbecsülését. Pap, tanító, jegyző minden ünnepélyesebb alkalmakkor a Tiszák asztalának rendes vendégei. A Tisza-család vasárnapi rendszeres templomlátogatása is az ő koráig nyúlik vissza. A pap megbecsülése s községben a többi munkatársainak kitüntetése az erdélyi református főrangúak körében százados múlttal bírt. Az Istennek bármily méltatlan, de hivatalos szolgáját becsülték hivataláért és értékelték ama hasznos szolgálatokért, melyeket az úr és alattvalói közötti viszonyban ezek a tanultságukra nézve az urakkal vetekedő, társadalmi állásuk tekintetében pedig a köznéphez közel álló közvetítők mindkét fél-érdekében kifejtettek.

Van azonban Teleki Katának egy különös érdeme, melyért ma is áldja emlékét a geszti nép. Ő volt az, aki ott meghonosította a himlőoltást. Az 1806. évi himlőjárvány idején elvesztette szeretett második fiát: Józsefet. A járvány ekkor szinte kielégíthetetlen mohósággal szedte áldozatait a kicsinyek között. A fájdalom által mélyen sújtott grófnő erre próbát tett Jenner új találmányával, a himlőoltással. A falusiak eleinte vonakodtak. Az első esztendőben csak kilenc gyermeket sikerült beoltatni vinni, de már a következő évben 47 volt a beoltottak száma, minden hatósági beavatkozás nélkül, a grófné szelíd rábeszélésére s a kedvező eredmény láttára.

Templomi klenodium nem hirdeti nevét. Az az ónkanna is, melyet ajándékozott, nélkülöz minden felírást. De ő volt indítója a templom renoválásának, a toronyóra elkészítésének, a harangok száma szaporításának. A vonatkozó számadások mutatják, hogy a költségek $\frac{4}{5}$ részét a földesuraság viselte s

így nem lehet alkalmazni itt ama humoros felírást, hogy „csináltatta x. y. a n.-i reformata eklézsia költségén”.

A geszti otthonnál még egy kiváló emlék fűződik Teleki Katához s ez a ma is meglévő geszti kastély. Első Tisza László nem ért rá, hogy magának szép, díszes udvarházat építtessen. Megelégedett azzal az egyszerű épülettel, melyet a geszti birtokon talált, melyet a krónika „vármegye házának” nevez. Alig néhány szobából állott s egy része ma is meg van, mint a kastély beépített alkatrésze. A kastély építése fiára, második Tisza Lászlóra maradt. Az erdélyi grófnő nem lakhatott a régi „vármegye házában”. És ha már „palotát” építtetett, annak az erdélyi udvarházak mintájára kellett épülnie.¹ És valóban a geszti kastély, melynek a „babilon” alatt levő erkélye ma is mutatja Tisza László és gróf Teleki Kata monogramját s címerét, egy tökéletes erdélyi udvarház, aminőt nagy számmal lehet ma is látni a XVIII. századbeli mágnási és nemes kúriákon. De a „vármegye háza” két szobája beépítettett a „palotába”. Szinte szimbolikus jelentősége van annak, hogy ezek a szobák voltak nevelőségem idején a család Benjáminának tanuló s lakószobái és később gr. Tisza István is ezeket választotta dolgozószobául. Itt mutatta nekem gyászbaborult özvegye a halála előtti évben azokat a könyveket, melyeket férjére vonatkozólag annak halála után gyűjtögetett, melyeket itt őrzött és soha a nagy könyvtárba be nem olvasztott... A geszti otthon megalapítója emlékének megbecsülését kell látnunk ezen tényekben s a Tiszáknak a tradíció szentsége felől táplált odaadó tiszteletét.

Gr. Teleki Kata kilenc gyermeke közül csak egy fiú s négy leány nőtt fel. Három fiú és egy leány korai halál martalékaivá lettek. A fiú, a második szülött. Tisza Lajos volt, később Bihar megye híres alispánja, akit közönségesen „az adminisztrátor” néven szoktak jelölni. Az egyházi életben mindjárt atyja halála után ennek helyébe a nagyszalontai egyházmegye gondnoki székébe is megválasztott 1831-ben. Ezen tisztet haláláig 25 éven át viselte.

Nincs helyén, hogy itt Tisza Lajos politikai szerepléséről emlékezzünk. Csak arra kell reámutatni, hogy benne a Tiszák vasereje, szívós kitartása, tántoríthatlan hazafisága, vallásos hitbuzgósága és különösen a politikai életben kitűnő éles elméje még inkább érvényesült, mint elődeiben. Sok oldalról volt életében s holta után kíméletlen támadások tárgya aulikus hajlandó-

¹ A kastély hosszú, kelet-nyugati fekvésű, többnyire két szobasoros épület, melyet a középre elhelyezett széles kocsibejáró két szárnyra oszt. A kocsibejáró felett „pavillon”-nak nevezett emelet van több szobával. Ezt a pavillont nevezi a geszti nép „babilon”-nak. Az épület keleti szárnya északra fordul s ezen északi részben van a régi „vármegye háza”-ból megmaradt két szoba, a kastély legrégebbi része.

ságáért, hogy Biharban a főispáni helyetteséget, az adminisztrátorságot elvállalta s nem egy ízben kíméletlenül gyakorolta. Ezen támadások s az alapjául szolgáló ítéletek politikai forrásból fakadnak s bennük a pártszenvédély elhomályosítja a tisztánlátást.

A geszti otthonról szólva, e helyen csak azt kell kiemelnünk, hogy a Tiszák mindig hű fiai voltak hazájuknak, tántorítlan hívei törvényes fejedelmüknek. Éles elméjük s velük született diplomata képességük mélyebb bepillantást adott nekik a jövő lehető eseményeinek számbavételére, semhogy a legtetszetősebb jelszavak miatt a „mindent, vagy semmit” álláspontjára helyezkedtek volna. Tisza Lajos is, mint annyi sok konzervatív magyar, lángolva szerette hazáját el egészen annyira, hogy a viszonyok jövő alakulását rózsás színben látó kortársak gyűlöletét is kész volt magára venni a nemzet jövő boldogulásáért. Meg volt győződve, hogy a haza csak a nemzet és a király egyetértése mellett virágozhat fel. E részben teljesen a Széchenyi követőjének tekinthető. Balsejtelmekkel, de a hazáért teljesített kötelességek megnyugtató tudatával hagyta oda az adminisztrátori széket, mikor az események visszalépésre kényszerítették s többé nem avatkozott a politikai életbe. A negyvennyolcadiki év kezdetének eseményei talán kétséget ébreszthettek lelkében, hogy helytelenül ítélte meg a helyzetet. A későbbiek neki szolgáltattak igazat. Végül meg kellett érnie, hogy a nemzetnek védekezni kell azon dinasztia ellen, melynek törvényes királyát ő oly híven szolgált. Bár szíve vérezett a nemzet és király között kitört viszály miatt: nem habozott felserdült fiait a nemzeti ügy szolgálatába állítani. Aztán jött a nemzet katasztrófája. A kegyetlen leigáztatás, mikor a győztes abszolutizmus a nemzet gyökerére irányította irtó fejszékét. Mit szenvedhetett ez a nagy férfiú geszti otthonában, míg lelki gyötrelmeitől aránylag korán, 58 éves korában megmentette a jótékony halál.

A mai nemzedéknek még nem adatott meg, hogy a családi bizalmas iratok alapján tiszta képet alkothasson a geszti otthon ezen időbeli lelki életéről. Csak a következményekből kombinálhatjuk, hogy ezt az otthont akkor is a nemzet és az uralkodó kibékülése szükségességének gondolata hatotta át és ily irányban érvényesítette befolyását. Szóbeli hagyományok tájékoztatnak affelől, hogy a közélet teljes letiprása idején, családi s más nevezetes alkalmakkor, vendéglátás színe alatt elég sokszor jöttek össze a geszti kastély falai között a környékbeli hazafiak: rokonok, jóbarátok, sok-sok bús magyar hazafi. Geszti papságomban elődömtől b. e. Nagy Pétertől hallottam, hogy ő is részt vett az ily összejöveteleken, hol ő nem igen hallott politikát, de élvezte az asztal örömeit s mint szerény kibic, meghúzódva a kártyaasztal mellett, apró tétjei-

vel nem egyszer annyi nyereségre tett szert, hogy mikorra reggel a társaság tagjai távoztak, ő már a szalontai vásárról tért haza nyereségéből vett süldőivel.

Aki ismeri a Tisza-család puritán egyszerűségű életmódját, a vendégeskedéssel szemben érzett ellenszenvét, az egyszerre tisztában van vele, hogy névnap, vagy születésnap eme vendégségek csak álarc voltak a százszemű policáj kijátszására. Ezért volt tánc, kártya, pohárcörgés aránylag gyakori a komoly, tisztos geszti otthonban, honnan különben számúzve volt minden léhaság.

Az adminisztrátornak hűséges s hozzá mindenben méltó élettársa, gr. Teleki Juliánna képviseli ebben az időben női részről a geszti otthon szellemét. Teleki Júlia unokahúga volt Teleki Katának, Tisza Lajos anyjának. Az anya és feleség tehát nagyon közeli rokonok s a szellem, a Teleki-lélek meg erősödik általuk a Tisza-családban.

III. Teleki Józsefnek ez a leánya műveltség tekintetében talán még túl szárnyalta nagynénjét, Teleki Katát is. Nem annyira a lélek különbsége, mint inkább a művelődési eszményekben a kor haladtával beállott fejlődés volt ennek az oka. Különben a messze távolból nézve a helyzetet, inkább csak találgatásokra vagyunk utalva, mint határozott ítéletre képesítve. Különösen három dolog az, ami feltevésünket alátámasztani látszik. Az első: Teleki Júlia rendkívüli nagy erélye, melynek biztos alapját csak műveltsége mélységében gondolhatjuk. A második: az a körültekintő gondosság és mindenre kiterjedő figyelem, mellyel gyermekei neveltetését irányította s vezette. És a harmadik: az a közvetlenség, mellyel geszti népének testi és lelki előmenetelét állandóan szívéen viselte.

Családi emlékek, melyek iratokra támaszkodnak, valódi férfíúi eréllyel megáldott nőnek mondják. Vannak levelei, melyek arról tanúskodnak, hogy még férjét, a nagyhatalmú adminisztrátort is keményen kezelte, ha úgy vélte, hogy erre szükség van. Erélyességére jellemző a családban máig is fennálló az az anekdota, hogy Beöthy Ödön, az adminisztrátornak legelszántabb politikai ellenfele, midőn egy, a Tisza Lajos házánál Váradon tartott nagyobb vendégségi összejövetelről távozva, a jelenvoltak felől kérdeztetett, úgy nyilatkozott, hogy az egész társaságban csak egy férfi volt, t. i. a háziasszony, a grófnő.

Teleki Juliának hét gyermeke volt, kik közül csak négy fiú érte el a serdült kort. Ezek nevelésének gondját a grófné szinte egyedül viselte. Férjét a vármegyei közélet munkája teljesen igénybevette. Így hárult reá a gyermekek neveltetésének nem kicsiny terhe. A gyermekek pedig sűrűn követték egymást. Azon családi képen, mely jelenleg a geszti kastély ú. n. üvegkapujánál levő előcsarnokban áll, ott látjuk 1837-ből

az alispánt nejével, anyósával a kiváló Teleki Zsófiával és négy fiával, kik közül a legifjabb, még anyja karján ül. Ez a négy fiú: László, Kálmán, Lajos és Domokos volt a család szemefénye s anyjuk szerető s féltő gondosságának tárgya.

Tudjuk, hogy sikerült a grófnőnek gyermekei tanításához és neveléséhez a kor egyik nagynevű, jeles paedagógusának, Szőnyi Pálnak közreműködését megnyerni. Hogy mily hatással volt ez a kiváló nevelő a Tisza-fiúkra, elegendő csak azt megemlíteni, hogy Tisza Kálmán késő öregségében is, mint a nevelők eszményképéről, a legnagyobb kegyelet hangján emlékezett meg többször róla.

Közismert dolog, hogy a négy fiú közül a legifjabb, Domokos költői hajlammal s tehetséggel volt megáldva. Az anya gondossága ezen tehetség kifejllesztésére is figyelemmel volt. Arany Jánost nyerte meg mellé vezetőül, ki 1851 és 1852 nyarán szalontai jegyzőségéből átjött Gesztre s a kastély közelében levő kerti házban, az ú. n. „Stángli-házban” lakott.

E házat II. Tisza László építtette kedves embere Staindl Ferenc részére, ki 1791-ből való s Gutman által rézre metszett szép mellképének aláírása szerint a váradi királyi akadémián a matematika professzora volt.¹ A hagyomány pálos szerzetesnek mondja Staindlt, akit a szerzetnek II. József által való feloszlatása után Tisza László hozott Gesztre s helyezett el a számára épített kerti házban.

Ha a stángli-ház nem is tartana egyebet emlékezetben, mint a Tiszák felekezeti elfogultságon felül álló lelkiületének emlékét, akkor is méltó, hogy külön megemlékezzünk erről a 25-30 négyzetméter területű, náddal fedett s szabadban nyíló ajtóval ellátott egyszerű hajlékról, melyhez annyi Tisza-nevelőt igazán kedves s kellemes emlékek fűznek. Az a két nyári idény azonban, midőn Arany János volt ezen egyszerű ház lakója, irodalomtörténeti fontosságúvá avatja e helyet, mely ma már, Tisza István és neje által emléktáblával ellátva, az „Arany-ház” nevet viseli, kizorítva az ifjabb nemzedék tudatából az ősi stángli-ház elnevezést.

Elődöm, Nagy Péter, még ismerte Arany Jánost Geszten. Láttam s nekem is beszélte, hogy Arany János a park közeli részében levő hatalmas szilfa-sétányban szeretett sétálgatni s hátratett kezekkel, mélyen gondolkozva járt fel s alá. „Akkor még nem tudtam elképzelni – mondotta naiv lélekkel Nagy Péter -, hogy min gondolkozik annyi sokat.”

Hogy Teleki Júlia nevelési rendszere és Szőnyi Pál paedagogiai művészete mily eredményeket hozott létre, azt nemcsak fiuknak későbbi országos nagy szerepe, hanem a geszti otthon nevelési rendszerének kikristályodása is mutatja.

¹ Az arckép alatti szöveg: „Cl. Fr. Staindl In Reg. Acad. Varad. Prof. Matheseos. Gutman fecit 1791.”

Gr. Teleki Júlia valósággal őrangyala, szerető gondviselője volt a geszti népnek is. Az 1831. évi nagy kolera idején nagyobb buzgósággal forgolódott s fáradt a falu betegei körül, mint bármely orvos. Ma is áldva emlegetik emlékét a gesztiek, kik szentül meg vannak győződve, hogy tanult, képzett orvos volt. Hallottam falusiak által elbeszélve, hogy sebeket, sőt csonttörést is gyógyított s maga készítette a betegek számára az orvosságot. Tényleg Teleki Júlia, hódolva az ő idejében nagyon elterjedt homeopatha-gyógymódnak, lelkes híve volt Hahnemann rendszerének. Kézi patikáját ma is őrzi egyik unokája, gr. Tisza Lajos, akinek elbeszélése szerint Tisza Kálmán bizonyos homeopathikus egyszerűbb gyógyszereket, édesanyja receptje szerint, egész élete végéig használt.

A geszti otthon az adminisztrátor Tisza Lajos idejében csak belsőleg, lelkiekben gyarapodott, gazdagodott. A kastély, a birtok, maradt úgy, ahogy atyjától örökölte. A birtok nem szaporodott, de állandóan, habár lassan, javult. A Tiszák nem értették, sőt egyenesen megvetették a vagyonszerzésnek azt a módját, melyet ma közönségesen „jó parti csinálásnak” neveznek. A szívek vonzalmát, a lelkek harmóniáját többre becsülték az ezer holdaknál. Ezért van, hogy a geszti otthon anyagi támasztéka, ha még a többi összes Tisza-birtokokat is hozzászámítjuk, alig haladja meg I. Tisza László vagyonszerzésének terjedelmét.

Ha most lezárjuk az ősök korát, a geszti otthonban egy patriarchális életet élő, fenkölt szellemű férfiaktól s nőktől álló család képét látjuk, melyben az ősi erények nemcsak sértetlenül öröklődnek nemzedékről nemzedékre, de gyarapodnak, növekednek, tisztulnak eladdig a magasságig, melyet gyarló emberi mértékünk szerint ideálisnak kell jellemeznünk. És mindeme kincs nemcsak a családé, nemcsak a család egyes tagjaié, hanem a nemzeté, a hazáé is.

Tisza Kálmán geszti otthona

Tisza Lajosnak 1856-ban bekövetkezett halála után a családi rendelkezések értelmében Tisza Kálmánra, a második fiúra, szállott a geszti kastély s a Geszt körüli családi birtokok nagyobb része. Tisza Kálmántól kezdve lassanként országos jelentőségre tesz szert a geszti otthon egyfelől azért, mert nem egyszer az országos politika középpontjába kerül, másrészt, mert annak szelleme évtizedeket kitevő időn át irányító szerepet képvisel hazánk s nemzetünk külső s belső életében.

Tisza Kálmán nagy lelki s szellemi kincseket örökölt Isten után szüleitől. Ezek a geszti otthonnak kiapadhatatlan kincsházából valók. És a közvetlen előző három nemzedék alatt

felhalmozódott eme vagyon, szerencsés, áldott kiegyesülést nyert ama boldog házasság által, mely Tisza Kálmánt gróf Degenfeld Schomberg Ilonával 1860 nyarán összefűzte. Még ha eltekintünk is ama kiváló kvalitásoktól, melyekkel e házaspár mindenike fel volt ruházva, azt mondhatjuk, hogy ezen frigy a geszti otthonnak eddig is kiválóan magas erkölcsi s szellemi szintjét példátlanul emelte. És amint a férj s feleség közszereplésének tere lassanként országossá bővült, ez a szint irányító hatásúvá vált az egész nemzet állami s társadalmi életében. A „Generális” és a „Jószív” perszonalizált fogalmakká lettek.

Hogy mit jelentenek a nagy egyéniségek az emberi társadalom kisebb s legnagyobb körű közületeire nézve, azt a nevezettek történetinek nevezhető működése nyilván elárulja minden látó szem előtt. De hogy az igazán nagy egyéniségek magánéletükben a legegyszerűbb, szinte igénytelen lények, azt a geszti otthon belső életéből láthatjuk, mely annyira egyéni, belső, hogy a távolállóknak arról fogalmuk sem lehet s még a közelállók is csak szerencsés véletlenek útján nyerhetnek annak belsejébe egy-egy röpké pillanatra betekintést.

Bevezetésemben említettem, hogy én a geszti otthont Tisza Kálmán idejében, az ő nyugalombavonulása után, ismerem meg. A megelőző időkből csak hallomásból s következtetések útján tudok valamit. Annyit biztosan meg lehet állapítani, hogy azok a nevelők, akik még Tisza Kálmán miniszterelnöksége előtt fordultak meg Geszten, közelebről érezték a közvetlenség amaz előnyeit, melyek a kor és állásbeli különbségnek aránylag kisebb voltával járnak együtt. Viszont a tapasztalatokban bölcsé érett családfők áldásos nevelő hatásából bővebben vehették ki részüket azok a későbbiek, kiket jó sorsuk az országos nagy nevű s tekintélyű öregek áldó közélébe segített.

Mindenek előtt leszögezhetjük azt, hogy a geszti otthon puritán szelleme s konzervatív jelleme megmaradt azután is, hogy gr. Degenfeld-Schomberg Ilona lett annak úrnője. A helybeli egyházi s községi ügyek iránt való érdeklődés, a szorgalmas templomlátogatás, a község s környék szegényeinek istápolása, a gyermekek nevelése a szokásos geszti modorban folyt tovább. Annál is inkább, mert maga az új úrnő is abban a puritán református szellemben növekedett az atyai házban, mely elődjeit, a gr. Teleki-családból származó úrnőket is jellemezte.

Ha a külső dolgokat nézzük, meg lehet állapítani, hogy maga a kastély lényegében változatlanul maradt s Tisza Kálmán idejében csak két, nagyon praktikus újítást nyert. Még. 1860-ban egy téres, tágas terrász épült, függő tetővel a kastély keleti szárnyán, mely külsőleg emlékeztet a nyírbaktai Degenfeld kastély terraszára. A vőlegény kívánta ezzel meglepni menyasszonyát, hogy ez annál otthonosabban érezze magát az új

otthonban. Oly nagy súlyt fektetett annak elkészítésére, hogy miatta még a házasság megkötése is több heti késedelmet szenvedett. A másik változás volt a kastély emeleti része alatt átvezető kapualj beépítése. Az utca vonalának a front előtt kijebb tolásával a kastélynak ezen részét is egy platános park-részlet díszíti s az egész épületet csendesebbé, zártabbá s otthonosabbá teszi. Tisza Kálmán az utóbbi cél érdekében jelentékeny áldozatokat hozott, mikor az utcából a parkhoz csatolt terület rekompenzációja gyanánt az 1866. évi tagosítás alkalmával a pap, rektor és jegyző javadalmának gyarapítására több hold földet engedett át az egyháznak és a községnek.

Későbbi éveiben fiai több hasznos és praktikusnak látszó átalakítások létesítését hozták javaslatba. De ezt rendszerint azzal hátrította el: „ám csináljatok holtom után, amit akartok, de életemben már úgy szeretek látni mindent, amint megszoktam.” És súlyt fektetett arra, hogy magának a kastély környékének színe, beosztása se változzék. A park virágágyainak öntözésére a szamaras kis Serfőző primitív lajtjával hordta a vizet akkor is, amidőn a gyümölcsös és veteményeskert modern vízellátást kapott. A stángli-ház északi oldalán levő pár holdas szőlőt már nagy részben kipusztította a filoxera, de a megmaradt részre hűségesen vigyázott az öreg Erdei csász, míg csak volt abban pár száz eleven tőke. Midőn fiai mondták, hogy nem érdemes a szőlőt fenntartani, arra hivatkozott, hogy azt még apja ültettette s ő fenn kívánja tartani, míg egyáltalában lehetséges. És csakugyan élte utolsó éveiben vonták be a volt szőlő-területet a parkba, mely ennek ma egyik legszebb része.

A geszti uradalom egyes részeinek voltak olyan sajátos berendezései, melyek évtizedek, sőt nemzedékek óta hozzáfűződtek az illető birtokrészhez. Így a nagykiterjedésű, jó legelővel bíró Radvány volt az ú. n. „radványi ménes” tanyája, hol a XVIII. században oly híres Wesselényi-méneseből importált lipicai fajta szinte korlátlanul dominált. A Begécs melletti szikes legelőterületen a külsejében Göre Gábor bíró úrra emlékeztető Völgyi uram, a kiválóan értelmes és becsületes számadó, parancsnokolt a juhnyájak felett. A hajdan erdős pusztának nevezett, de irtás folytán már csak részben erdős Csegődön volt a sertés kondák lakhelye s voltak a nagy malacfiasztató telepek. Míg az árterületen fekvő s nagy részt víz járta Gyanté a szarvasmarhák, az ökör s tehéncsordák otthona. Annyi volt itt a múlt század kilencvenes éveiben a legelő, hogy annak egy tekintélyes részét csak a szalontai gazdáknak való bérbeadás útján lehetett értékesíteni. A Homokon még II. Tisza László 1806-ban telepített szőlőt s adott telepítésre területet mindenkinek, ki arra vállalkozott. A papnak, rektornak s jegyzőnek kihasított területet maga az uraság telepíttette. Itt az alápincé-

zett hatalmas terjedelmű szüretelő házban óriási nagy bálvány-sajtóval sajtolták a komenció-célokra szolgáló homoki vinkó mustját.

A felületes szemlélő hajlandó lett volna itt maradiságot feltételezni a birtokok berendezésében s a gazdálkodásban. Holott már ezeknek fent méltatott természete megadja kellő magyarázatát a célszerű elrendezésnek. Különb Tisza Kálmán gyarapította is az atyjáról reá maradt birtokokat. Gyantét átváltotta bátyjától, Lászlótól, ki ezt örökölte volt. A már Arad megyében fekvő, de Csegőddel tőszomszédos, mintegy 1000 holdas Vadászt Simonyi Ernőtől vásárolta meg. De annyi bizonyos, hogy mióta az országos gondok s elfoglaltság minden idejét s erejét igénybevétték, egészen fiainak felnövekedéséig inkább csak gazdatisztjeinek munkája gondozta, semmint ő maga, terjedelmes birtokát. Faltai, Polyák, Takács, Frankó Szarka stb. nevű tisztjei évtizedeken át állottak szolgálatában s ő bizalommal ragaszkodott hozzájuk. Nem lévén elég ideje a gazdálkodással behatóbban foglalkozni, azért a birtokok javítása lassan haladt előre, de haladt és ez mutatta, hogy a gazda igenis barátja az újításoknak s modernebb berendezéseknek. Minél közelebb volt valami a kastélyhoz, annál inkább maradtak meg reá nézve a régi szokások. De a perifériákon új élet lüktetett s ez mind közelebb hatolt a kastélyhoz, főleg mióta a felnőtt fiúk segítségére siettek atyjuknak s felvették a gazdálkodás gondját.

Amily konzervatív volt a kastély s környezete kívülről, olyan volt benne az élet is. A napi munka és életrend alig mutat benne valami változatosságot. Meg kell azonban jegyezni, hogy a geszti élet jóformán csak a nyári időnyre korlátozódott s a család ott-tartózkodása üdülés és vakáció-számba ment. Télen a család a fővárosban él. A családfőt ideköti az országos politika s az úrnőt a társadalmi életnek heroikus lélekkel magára vállalt közjótékonyági s közművelődési feladatainak végeleáthatlan serege. De mikor a budapesti élet általában ernyedni kezd, a család tavasz dereka táján felkerekedik s megy, szinte röpül kedvelt tartózkodási helyére, a geszti otthonba, üdülni, pihenni, új erőt meríteni...

Itten a napirend egyszerű s alig változik. Egyszerűségével is valóban a pihenés s üdülés céljait szolgálja. Az ifjak korán kelnek. De maga a családfő nem barátja a korai kelésnek. Tréfásan emlegette, hogy a korán fekvő s korán kelő király előtt bevallotta, hogy ő némileg eltérő életrendet követ, mert bár nagy híve a korai lefekvésnek, de a korai felkelést nem szívesen vállalja. Hasonlóképpen későn kél a ház úrnője is, bár nem azért, mintha a hosszas pihenést szeretné, vagy szüksége volna reá. A reggelinél 9 órakor találkozik az egész család. A reggelit mindenkinek a ház úrnője szolgáltatja ki.

A reggeli végeztével az úrnő intézkedik a háztartás szükséges teendői iránt s ennek végeztével hozzá kezd levelezése lebonyolításához. Ennek terjedelme szinte végéremehetetlen. Mindenekelőtt a hozzá intézett számtalan megkeresés, kérés elintézése kerül sorra. Majd a társadalmi elfoglaltságaiból származó intézkedések. Mindez annyi időt kíván, hogy bár kisebb jelentőségű ügyeknél segítséget is vesz igénybe, kénytelen még fürdése idején is folytatni levelezését a fürdőkád szélein keresztül tett s így íróasztallá előléptetett széles deszkalapon. – Ugyanezen idő alatt a házi úr elvégezvén toilettjét, kiolvasván újságjait s a sürgősebb leveleket, sétára indul. Megnézi az istállót s abban kedvenc lovait. Végigsétál a park kanyargós ösvényein. Rövid ideig el-elüldögél valamely öregfa árnyékában, vagy részt vesz fia tanulóóráján. Aztán szobájába vonul s elintézi levelezését, majd fogadja, ha vannak, az ügyes-bajos embereket, kik, természetesen, többnyire kéréssel jönnek hozzá. Meghallgatja az eklézsia, vagy a község kéréseit s a dolog természetéhez képest teszi meg intézkedéseit, többnyire fiainak meghallgatása után.

A nagyobb fiúk már kora reggeltől foglalatосkodnak a gazdaságban. A legkisebb, a tanuló, szintén korán kel. Reggeli előtt már kilovagol a geszti határ közelebb eső részeibe. Most ezt, majd amazz választva kirándulási helyül, kivéve, ha a szárazság csupán a Korhány partjaira korlátozza ezen testgyakorló szórakozást. Reggeli után jönnek a tanulás órái éspedig nemcsak a vizsgák előtt, hanem azok után is. Tisza Kálmán gyermekei nem ismerték a tanulástól mentes vakációt. Ha az iskolai tantárgyak óraszámja szűkebbre szorul is, annál inkább bővülnek a nyelvleckék, amelyeket német, francia, vagy angol nevelők adnak.

Ebédkor, éppúgy, mint a reggelinél, együtt van az egész család és még ebéd után is együtt marad a pipázóban, vagy a terrazon beszélgetéssel töltve egy fél-, gyakran egy egész órát. Rövid pihenés után a testgyakorló szórakozások következnek, mint pl. kugli, torna, tennisz... E közben sor kerül arra is, hogy megtekintsék a csikókertet, hol az öreg Fánkúj – hajdan a kegyelmes úr parádés kocsisa – ügyel fel görbe botjával az újonnan elválasztott s még ménesbe nem küldhető csikókra. Mind ez időtöltés eltart egész uzsonnáig, melynek végeztével sétakocsikázásra indul az egész család a geszti határ különböző részeibe, de legtöbbször Radványba, hol a ménes tartózkodik. Ennek minden anyakancáját, csikóját ismeri a család minden tagja. A kocsikról leszállva, felkeresik sorra a kedvenceket, a híres hátas és kocsilovakat; simogatják, kenyérral, cukorral kínálgatva őket. E látogatás végeztével körkocsizás formájában sor kerül az illető birtokrész megtekintésére és rendszerint a napszállat veti haza a kirándulókat.

Aztán jön a vacsorázás. Utána hosszabb társalgás s féltíz-tíz óratájban nyugovóra tér az egész család. Csak a ház úrnője, a kegyelmes asszony nem pihen le. Ő tovább dolgozik, mert sok még az elvégeznivalója. Gyakran a délutáni szórakozásokból, a kocsikirándulásból is elvonja magát, hogy munkáival végezhesen. Rendszeren a családi leveleket hagyja utoljára, melyek száma, a család nagy kiterjedésénél fogva, szinte óriási. Annyival nagyobb munkát ad pedig, mert levelei nagyon részletesek. Nem csoda tehát, ha jól elmúlik az éjfél, mire elkészül napi munkájával. Sőt gyakran csak a hajnali szürkület beköszönésével oltja ki íróasztala gyertyáit s tér pihenőre.

Ezen soványnak látszó rendszeres napi programot tarkították a távolabbi birtokrészekre irányuló fél-, vagy egésznapos kirándulások, melyeknek nem szórakozás volt a céljuk s nemcsak az, hogy a család nőtagjai s fiataljai megismerjék a gazdaságot, a gazdálkodás eredményeit, hogy megszeressék a családi birtokot, megszeressék a földet s magát a gazdálkodást, hanem főleg maga az öreg generális is ilyen úton szerzett tudomást fiai gazdaságvezető képességeiről, így vizsgálta felül munkaprogramjuk életrealitását s ekkor tárgyalta le velük s tisztjeivel a szükségesnek vélt újításokat.

Három, négy, vagy több kocsival kelt útra meghatározott napon a család. Miután az uraság vendégül látását a tisztartó urak nejei a maguk előjogának tartották, nem is vitt mást magával a társaság Gesztről az asztal számára, mint az ősi pincetokot kágyai bakattal töltött iccés palackjaival s néhány üveg giesshüblit.

A megérkezést követő villásreggeli után kocsikra száll a társaság s bejárja a birtokot, megtekintve a vetésforgókat, az aratást, a cséplést, megvizsgálva az utakat, hidakat, csatornákat, szétnézve még az ugarolás körül is aszerint, hogy minek volt az ideje; felkeresve a legelő csordákat, kondákat s jó három-négy órai kocsis út végeztével tér vissza a tisztartói házhoz, a már kész ebédé elfogyasztására.

Az ebéd utáni rövid pihenőre következett a major megismerése. Az épületek, a magtár, a majorban levő jószág, a malacok, süldők, borjúk s hízó-állomány serege mind sorra kerültek. És amit legelői kellett volna említeni s csak a gazdasági összefüggés megtartása miatt maradt utoljára: a gazdasági cselédek, ezek egészségi állapota, gyermekeik iskolázása, lakásaik, kommcios földjefk, jószágaik éppoly beható szemlélet s vizsgálat tárgyai voltak, mint a távolról szegődtetett hónaposok, vagy summások elhelyezésének s ellátásuk mikéntjének ügye. A mezőkövesdiek több nemzedéken át mindig is szívesen jöttek „Tisza Kálmán őfelsége birodalmába”.¹

¹ Egy matyó summásnak Mezőkövesdről érkezett levele címzéséből.

A szemle végeztével hazatérés következett a szokásos vacsora időre. Otthon a látottak megbeszélése. Bámulatos, hogy mily örömmel s lelki haszonnal vettek részt az ilyen kirándulásokon a család csemetéi, kik még napok múlva is a kirándulásokon tapasztaltakról beszéltek s alig várták a következő alkalmat, hogy újból ily tanulságos szórakozásban leheszen részük...

Nem mondhatni, hogy a család napi életében valami lényeges változást hozott volna a vendégek járása is. A geszti kastély szinte alig volt vendég nélkül. De igazi nagyobbszabású vendéglátásról csak abból az időből számolhatok be, amikor a „generális” quietálása után, életének 60-ik évében egy több, mint 70 tagú társaság ünnepelte Geszten Kálmán-napját. Politikai hívek, jóbarátok, ismerősök és rokonok serege gyűlt össze s oly mulatságot rögtönöztek, aminőt talán az abszolutizmus utolsó éveiben némileg gyakoribb vendégségek óta régen nem láttak a geszti udvarház falai. Mintha a régi idők elevedtek volna fel, amikről nekem Nagy Péter elődöm oly lelkesedéssel beszélt. Volt ekkor is szíves vendéglátás, görnyedő asztalok, felköszöntő, pohárcsörgés, húzta a cigány a kegyelmes úr völegénykori nótáját s a „Vékony deszka kerítés” hangjai mellett tánkra perdültek a fiatalok; az idősebbek kártyaasztalok mellé telepedtek, honnan nem hiányzott a kibicelő öreg pap sem. A hatalmas sokaság éjjeli elhelyezésének gondját, mely annyi fáradtságot s munkát okozott a ház úrnőjének, azzal tette könnyebbé a hálás vendégsereg, hogy egyáltalán nem vette igénybe a háló szállásokat, hanem a kedélyesen átvirrasztott éjjel után felkerekedve, mindenestől útnakindult, akárcsak 30-35 év előtt.

A geszti kastély rendes vendégei a rokonság, a jóbarátok köréből teltek ki. Ezek közül a közelebb lakók, a Markovicsek, Lovassyak, délután jöttek és este távoztak. A hosszabb időn át tartózkodó rokonok és ismerősök aránylag kevés időt töltöttek Geszten, mert a vendégszobák korlátolt száma miatt a vendéglátásban sorrendet kellett tartani. Legtöbbször s leg-hosszasabban a család legidősebb fia, Tisza István volt ekkortájt az (otthon vendégé. Aztán a „generális” öccse, a szegedi gróf, Tisza Lajos, akkor Őfelsége személye körüli miniszter. Továbbá a család egyetlen leánya, Paulina, férjével br. Radvánszky Bélával s gyermekeivel. Majd a ház úrnőjének nővérei s ezek családtagjai. Külön meg kell említenem azokat az ismerteveket, akik a családdal szemben ugyan idegenek, de akiket a családhoz régi bizalmas kapcsolatok fűztek. Különösen kiemelem ezek közül Hegyi Mihálynét, a Kegyelmes asszony bizalmasát, sok-sok nemes alapítvány fundátorát, azt a nagyműveltségű nőt, kinek férje hajdan a gr. Degenfeld-családnál, mint ügyvéd s jogtanácsos jelentékeny bizalmi állást töltött be. Ide soro-

zandó Géresi Kálmán is, Tisza Istvánnak egykor nevelője s mindvégig bizalmasa a családnak. Tisza István első nevelője s külföldi tanulása idején mentora Nagy Ferenc már szinte családtagnak számított és mint az uradalomnál alkalmazott titkár, nősüléséig mindennapi vendége volt az asztalnak.

A rokonok s az utóbb említett természetű vendégek annyira a családhoz tartozóknak tekintettek, hogy érettük a család megszokott életrendjében a legkisebb változás sem történt s minthogy a vendégek igen csekély kivétellel ezen két kategóriából kerültek ki, azért nem is az életrendben miattuk netalán beálló változatosságért, mint inkább a teljesség kedvéért volt róluk szó.

Az elmondottakból nyilván láthatja az olvasó, hogy ebben a geszti otthonban minden úgy volt elrendezve, hogy nemcsak a család életének anyagi feltételeit s társadalmi szerepe fenntartásának s fokozásának érdekeit szolgálta, hanem bennük a növekedő, a serdülő sarjak, csemeték, a jövő nemzedék nevelésének öntudatos nevelő munkája is rendszeresen, meghatározott életelv s világszemlélet szerint, biztos kezekkel kitűzött irányban folyt. Sőt azt lehetne mondani, hogy ebben az otthonban a mindennapi életnek minden munkája egyenesen a család nevelési rendszerét, céljait, munkáját is szolgálta. A Tisza-család eszménye szerint való nevelést – Szénás Rebekától eltekintve –, jóformán maga a család végezte, egy több nemzedéken keresztül megszokott, jól bevált rendszer szerint, szinte már öntudatlanul, ösztönösen. Itt már csak némi felügyelet miatt s bizonyos tudományok rudimentáinak közlése végett volt idegen segítségre szükség, miután erre a család nagy tudású s nagyműveltségű fejeinek nem volt idejük. Saját tapasztalatomból, valamint a megelőző s következő idők adatainak ismerete alapján azt merem mondani, hogy a Tisza-családban a tulajdonképpeni nevelő maga a geszti otthon volt, amely mellett nem voltak a szó köznapi értelmében nevezett „nevelők”, hanem csak házi tanítók, praeceptorok, gubernátorok, vagy mentorok. A Tisza-család maga nevelte gyermekeit. És egész életfelfogásuk kizárta azt, hogy a családnak akár egy sarját is valamely idegen nevelőintézetbe adjanak, idegen szem előtt, idegen befolyásnak kiszolgáltatva engedjenek felnőni. A nyilvános iskolákat is csak már a gyermek felserdült korában vitték igénybe, amikor a biztos szellemi s erkölcsi alapok adva voltak, amikor az életbe kilépés előtt az önállóságra szoktatás s nevelés ideje elkövetkezett, amely munkát viszont már nem valamely nevelő, vagy házi tanító végezte, hanem a nyilvános iskolák tanuló ifjúságának emelkedettebb versenye és kétségtelenül nagy nevelői hatással bíró demokráciája.

Ha a naponkénti lovaglás a fiúra testgyakorlás s edzés-számba ment is, nem kevésbé szolgálta a birtoknak, a gazdál-

kodás módjának megismerését s megszerettetését. Maga a családfő, a korban már jól előrehaladt Tisza Kálmán, lóra ül, hogy fiával együtt kilovagolva, megszerettesse vele ezt a nemes sportot s közben ráterelje a fiú figyelmét mindarra, amit annak megtanulnia lehetett s kellett, lett legyen az a birtokrész történetére, természetére, művelésére vagy jövő alakulására vonatkozó. Ha nem ment a fiúval, annak visszatérte után kikérdezi őt a látottakról, tapasztaltakról s mindig nagy érdeklődéssel hallgatta meg referátumát.

Miután a család meggyőződéssel vallotta a „mens sana in corpore sano” elvet, azért sokat adott a gyermekek testi nevelésére. Szinte spártai módon igyekezett azokat edzeni s el is lehet róluk mondani Horatius-sal: „multa túlit, fecitque puer, sudavit et alsit.” Gond volt arra, hogy az ifjú ne unja meg a testgyakorlatokat. Hajdan az apa is részt vett ezen gyakorlatokban. Mint kítúnő rúdugró maga is segített István fia nevelőjének, a családban később is sokat emlegetett Nachbar-nak, a gyakorlatok vezetésében. Ily alkalommal történt 1872 táján, hogy a nyirkos földön rúdja megcsúszván, lábát törte s ennek nyomait élete végéig viselte. Később a nagyobb fiú lett a kisebb vezetője, versenytársa, lelkesítője. Tisza István s ifj. Tisza Kálmán, ha otthon időztek, résztvettek az ifjabb fiú tornaóráin s vele, valamint a tanítóval, versenyre keltek a futásban, az ugrásban, a szertornázásban és elért szép eredményeikkel buzdították a legifjabbat. Különösen Tisza István tűnt ki mint jeles ugró, ki rendszerint elvitte a magassági rekordot. Nem egyszer mutatta be huszárkori bravúrját, midőn a két középpújj összefogásával karjaiból alkotott körön átugrott. Ezt öccse még azzal tetézte, hogy ugyanezen produkciót sarkantyús csizmával hajtotta végre.

A teniszt Tisza István vezette be Geszten, Angliából való hazatérte után 1884 tájt. Ettől fogva kedvelt sporttá lett ott. Maga az apa is gyakran résztvett e játékokban. Ónként értetik, hogy nem a sport kedvéért, hanem, hogy kis Benjámint lelkesítse, hogy az ő részvétele a játék tempóját mérsékelvén, azt győzelemhez segítse. Gyönyörűség volt nézni az ősz apát s három fiát a játék során, melynek nem egy fordulata elárulta azt, hogy itt valamivel több is folyik a játéknál, hogy itt az idősebbek segítik elő az ifjabb szárnypróbálgatásait, hogy viszont ez megszerezze a repülés biztosságát.

Azok az ebéd vagy vacsora utáni beszélgetések a pipázóban, vagy a „nagyapa terraszán” sokszor öltöttek olyan formát, mely nemcsak okulásul szolgált, hanem szinte tanításszámba ment az ifjúra nézve. Hol családi dolgokról, hol általános kérdésekről – lettek legyen ezek történeti, társadalmi, technikai, sőt általános politikai természetűek – folyván a diskurzus, a társalgásba bevont ifjú szellemi látóköre tágult,

erkölcsi felfogása mélyült, egész lelkivilága gazdagodott. Hogy ezen beszélgetéseknek minő hatásuk lehetett a fogékony ifjú lélekre: azt világosan mutatják Tisza Istvánnak ifjúkori levelei, melyek bámulatos ismeretanyag bírásáról, kiváló ítélőképességről, nagy önállóságról tanúskodnak. De bármily lángelmének mutatkozik Tisza István már ifjú korában, bizonyára senki sem véli, hogy mindazok deus ex machina módjára ágyazódtak volna be lelkébe. A család nevelési rendszerébe beiktatott ezek a beszélgetések nemcsak a legidősebb fiúnál, hanem valamennyi gyermeknél megtermettek áldásos gyümölcseit. Érdekes, hogy a pártpolitika, mely a társadalmi életnek legvirulensebb bomlasztó eleme, szinte teljesen ki volt zárva a családi beszélgetések köréből. Hiszen annak nyomába szeretetlenség, harag s gyűlölködés támad; azok az indulatok, melyeket távol akartak tartani a geszti otthontól s ezen otthon minden tagjának lelkétől. Talán más ok is volt még, ami az ily kérdések felvetésének mellőzését kívánatosá tette.... Mindenki tudja, hogy Tisza Kálmán a 67-es kiegyezésnek korábbi ellenzője, idővel annak legerősebb támaszává vált. Aki ismeri az 1875. évi fűziót közvetlen megelőző siralmas közállapotokat, az megérti Tisza Kálmán ama nyilatkozatát, hogy „jobban szerettem hazámat, mint elveimet”. – Gróf Tisza Lajos az egyházpolitikai harcok idején mondta a „nagyapapa terraszán” folyt esti beszélgetéskor, hogy, „Bécsben csak egyetlen barátunk van és ez a király”. – Ehhez a két nyilatkozathoz oda kell csatolnunk Tisza Kálmánné lelkének amaz érzését, hogy soha nem tudta elfeledni, megbocsátani, hogy annak idején Ferenc József császár emberei az ő imádott atyját halálra ítélték és halálra keresték...

*

Sok-sok kedves emlék él még agyamban, sok-sok kegyelet, hálás érzés szívemben a geszti otthonnal kapcsolatban. De ebben az emlékkönyvben nem kérhetek helyet másnak, csupán csak oly dolgoknak, melyek Tisza István személyével közvetett, vagy közvetlen kapcsolatban vannak, melyek Tisza István egyéniségének minél alaposabb megértéséhez s így megismeréséhez támasztéku szolgálhatnak. Ezért kellett szólnom a geszti otthonról, még oly időből is, mikor ő még csak az isteni gondviselés eleve végzésében élt; ezért próbáltam ismertetni ezt az otthont abban az alakjában, mellyel ez az ő nagy nemzeti missziójára való útrakelése idejében bírt. Csak az van még hátra, hogy őt magát, mint ennek az otthonnak fejét is meglásuk s tanuljuk megismerni.

III. Tisza István a geszti otthonban

Tisza István életének a geszti otthonnal kapcsolatban négy fázisa van. A gyermek s tanuló éveket követi a gazdaság vezetésében, atyja megbízásából való részvétele, mikor részben mint nőtlen ifjú, később, mint nős férfiú, Geszten lakik a családi hajlékban. Majd 1889-től Kocsordon anyja gazdaságát vezeti s 1894-től Csegődön, a számára épített kastélyban lakik 1897-ig. Ezen nyolc év alatt mint vendég látogat el a geszti kastélyba s tölt ott rövidebb, vagy hosszabb időt. 1897-ben, mikor öccse, Kálmán, megnősül s nagybátyjuk egyéb birtokaival együtt a Geszt környékieket is Tisza Istvánra hagyja, Csegöd gróf Tisza Kálmán otthonává lesz s Tisza István Gesztre megy lakni.

Midőn az agglegény Tisza Lajos gróf 1897-ben közölte bátyjával, hogy végrendeletében általános örökösévé fiát, Istvánt, tette, akire fognak szállani fekvőségei s ezek között az ősi Tisza-örökséget képező Vátyon is, egyszerre eldölt, hogy Tisza Kálmán halála után Tisza István lesz a geszti otthon feje s a Geszthez közelebb eső ősi Tisza-birtokok tulajdonosa. Ugyanis a 67 éves Tisza Kálmán, nejével történt megállapodás szerint, Geszt, Radvány, Gyanté és Varsányhely nevű birtokait szintén István fiának rendelte a geszti kastéllyal együtt s így ezek a Tisza Lajos gróftól juttatott Vátyónnal egy zárt birtok-egységé alakultak.

Ezen rendelkezések nyomán Tisza István még ebben az évben az atyai házhoz költözött családjával s ottan régi, 3-4 vendégszobából álló lakosztályát foglalta el, melyben lakott korábban is nősülése után, majd mikor vendég gyanánt látogatta a szülei házat. Ettől fogva teljesen rá száll a fenti birtokok kezelésének gondja. Majd atyjának 1902-ben történt elhunytja s anyjának ezután Kocsordra költözése után,¹ valóban ő lett a geszti otthon feje s ő képviseli nejével együtt tovább azt a szellemet, melyet a geszti otthon a család, a nemzet, a haza javára jelentett.

Ki tudná megmondani, hogy minő meggondolások vezették Tisza Kálmánt s gróf Tisza Lajost, ezen bölcs férfiakat, mikor ilyen formán Tisza Istvánt tették a család ősi tradícióinak legközvetlenebb örvévé s az ő vállaira hárították ama nagy terheket, melyek ezzel a súlyos feladattal járnak Isten és ember előtt. A legközelebb állók bizonyára ismerik azokat. A távoliak, kik találgatásra vannak utalva, úgy sejtik, hogy a család azt a rend-

¹ Schmidt Henrik: „Tisza István boldog évei. 1923. Budapest. A Studium kiadása c. műve 19. lapján tévesen áll Tisza Kálmánról, hogy „Feleségével rendszerint Budapesten lakott, vagy a szatmármegyei Kocsordra vonult vissza, csak a nyár egy részében tartózkodott

kívüli nagy értéket, melyet Tisza István képviselt, mindenáron biztosítani kívánta a nemzetnek s ezért igyekezett őt nemes elhivatására gazdaságilag is felvértezni s az ősi Tisza-milieube teljesen beleágyazni. Hogy a nemzet szolgálatának nagy gondolata vezethette őket, ezt a feltevést alátámasztja az a tény, hogy már ők maguk is meg voltak győződve, hogy Tisza István után, az ő ágán, okvetlen némi hézag fog beállni a Tiszáék országos jelentőségű közszereplésében.

Tisza István, a geszti otthonnak lelkétől-lelkezett gyermeke, félemlerőlőn át elég változatos pályát futott be a családi hajlékhoz való viszonyban, míg végre annak tulajdonosa lett. Mint szüleit imádásig szerető, hűséges és engedelmes fiú, ki meglelt korában is gyermeki alázattal hajolt le anyja s atyja keze fölé, mint a kötelességek teljesítésében akadályokat nem ismerő vasakarátú férfiú, készségesen engedelmeskedett a szülők kívánságának, ha ezek ez, vagy amaz nehéz feladatot bízták reá. Így vitte atyja gazdaságát pályavégzettsége után, mint ifjú, majd mint nős ember a geszti kastélyból. Mikor anyja kocsordi gazdasága vezetését bízták reá azokban a kritikus időkben, mikor az ecsedi láp lecsapolásának mikéntjétől függött a nagy terjedelmű, de belsőleg – a mocsaras, lápos-területek nagy túltengése miatt – aránylag kevesebb értéket képviselő birtok egész jövője: ő készségesen tette át lakhelyét Kocsordra, hol éveken át egy tisztartói lakásban élt. Majd, midőn atyja azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a csegődi birtokon telepíti le s itt számára megfelelő kastély épült azzal a rendeltetéssel, hogy ez lesz majd az ő jövő otthona: odahagyta Kocsordot és átköltözött Csegődre s vitte az itteni gazdaságot. Innen szólította el az atyai rendelkezés Gesztre, hogy annak majdan ura legyen. Azonban lakott legyen Kocsordon, vagy Csegődön, a geszti otthonnak mindig hű gyermeke, szorgalmas munkás tagja, erős oszlopa s a gazdasági életben még akkor is irányítója volt, mikor másutt lakván, jóformán csak mint vendég jelent meg családjával néhány hétre az ősi falak között.

Úgy a gazdaság vitelében, mint korán kezdődő politikai szereplésében a teendőik özöne hárult reá, melyeket szívesen vállalt és lelkiismeretesen teljesített. A nagy lelki erőt igénylő munkában a maga rendkívüli tehetségéhez méltó segítő társat nyert nejében Tisza Ilonában, nagybátyjának, Tisza Lászlónak, leányában, kit 1885 őszének elején vezetett oltárhoz. Ez a kiváló műveltségű, magasröptű lélek, ki iránt Tisza István még serdülő ifjú kora óta mély benső vonzalommal viseltetett, kit jóformán szülei ellenzése dacára vett feleségül, a szószeros, értelmében felesége lett: fele segítsége. Házi és országos dolgokban egyaránt megosztotta fejével ennek gondjait, terheit s örömeit. Ha a Tisza-család annyi kiváló nőtagjának a közös

női s anyai vonásokon kívül jelentkező különleges jelességeit, mint uralkodó jellemvonást, szednénk ujjunkra, akkor Tisza Ilonát, mint feleséget kellene kiemelnünk. Tisza István munkabírázásában, az általa elért rendkívüli munkateljesítményben nem csekély része van a feleségnek.

Férj és feleség mindketten a geszti otthon ivadécai lévén, egészen természetes, hogy ezen otthon ősi szellemét hordozták keblükben s ápolták hajlékukban családi körükben. Innen van az, hogy ez otthon belső természetében Tisza István urasága alatt sem változott semmi a lényegben. Aki Schmidt Henrik barátomnak kegyeletes, szeretettel teljes, színes füzetét - mely „Tisza István boldog évei” címet viseli, mely azon időkről ad jellemző képet, mikor én már csak mint vendég fordultam meg néhányszor a geszti otthonban - összeveti azokkal, miket én Tisza Kálmán idejéből erről a geszti otthonról papírra vettem, könnyen jöhet arra a feltevésre, hogy én csak Schmidt leírását másoltam le.

A geszti kastély épülete Tisza István idejében is a régi maradt. Ez a nagy ember kegyelettel csüggött mindenben, ami az ősöktől maradt s atyjának oly kedves volt. Atyja életében óvakodott a legcsekélyebb változtatástól is. Később is csak arra törekedett, hogy a meglévő hajlékot még kellemesebbé, még lakályosabbá tegye, hogy annál inkább szeressék lakói s vendégei. Vízvezetékét szereltet a kastélyba és ezt virranyvilágítással is ellátja. Az előbbi célra a régi rossz vizű kút helyén artézi kutat fúrat, melynek túlfolyó vizét csöveken az utcára vezeteti, hogy a jó ivóvízben szűkölködő gesztiiek ezen Ínségén is némileg segítsen. Bent a kastély elrendezésében mindössze annyi változik, hogy a régi nagyebédlőt könyvtárrá alakíttatja át, hogy saját régi s újabban Vég helyi Dezsőtől vásárolt könyveit elhelyezze. Külsőleg két változtatást tesz. Megépítteti a régen sűrgetett, de atyjától mindig visszautasított, fedett kocsibejárót s ezen át a kastélyt az inaslakással összeköti. Aztán a kastély északi szárnyán, nyugat felé egy reggeliző-teraszt emeltet.

A kastély környéke is alig változik. Utak, fák, bokor- és virágcsoportok a régi helyen maradnak. A kastély közelében levő stángliház, mostantól fogva „Arany-ház”, egészen a régi modorban restauráltatott. Azonban már a konyhakert teljesen modern elrendezést nyert s egy hatalmas új üvegházat kapott a régi, kisebb helyett.

De, ha a geszti kastély és közvetlen környéke híven megőrizte régi karakterét, annál gyökeresebb átalakuláson ment át a gazdaság. Ez meglátszott minden birtokrésznél, de különösen a vátyoni, gyantéi s varsányhelyi birtokoknál, melyeket régebb időben annyira rontottak a Körös áradásai. A Koxsordon szerzett tapasztalatok felhasználásával ármentesítő társu-

latot hoz létre az érdekeltekből s megkezdődik a csatornázás. Mikor körülbelül 10 év múltán láttam viszont a gyantéi birtokot, az ő gazdálkodásának negyedik esztendejében, már gőzekék hasogatták a nagy terjedelmű dülöket, hol az előtt nád, sás, káka termett, mely helyeket legfeljebb legelőül lehetett, ha ugyan lehetett, használni. Az említett birtokok, melyeknek legfeljebb felét lehetett előbb művelés alá vonni, egy hatalmas, 15,000 holdas virágzó gazdasági egységgé változtak át, szépen felépített s elrendezett tanyákkal, virágzó iskolával s örömmel dolgozó munkás néppel.

A csatornázás áldásait megkapta Geszt és Radvány is. A szeszélyesen kanyargó Korhány s az „Ér”, mely utóbbi nem egyszer áradást hozott a falura, csatornát fogadott medrébe s ezzel növekedett az uraság s a falusi lakosság művelhető földbirtokának terjedelme.

Tisza István, ki valósággal rajongott az Alföldért, ezen szeretetét azzal is megmutatta, hogy az Alföld nagy hiányosságán, a kopár, fátlan állapoton is igyekezett segíteni. Szinte féltő gonddal őrködött radványi erdején, mely ezen birtok ősi karakterét némileg fenntartotta. Kész volt messzeföldről beszerezni, hozatni a szükséges tűzifát, de Radványban csak a korhadó, elvényt, vagy vihardöntötte fának gyökerére lehetett fejszét vetni. A régi erdő megóvása mellett új erdőket is létesített minden birtokán. Nem nagy terjedelműeket, de szétszórva, alkalmas helyeken, minél többet. Már említett kirándulásom alkalmával csupán az utak mentén s közelében 5-6 olyan 15-20 holdas erdőt láttam, melyet régebről nem ismertem.

A gazdaság minden részében fejlődést, javulást mutat Tisza István gazdálkodása. De azért bizonyos régi vonások az ő korában is megmaradtak. A ménesnek most is Radvány a tanyája, a Sziken állomásozik s legel a birkanyáj, Baglyos most is bérbe van adva és az iklódi legelőt a legelő nélkül szűkölködő geszti lakosok bérlik a lehető minimális bérért, azzal a kikötéssel, hogy azon nyereszkedni nem szabad s arra mindenkinek, még a legszegényebbnek jószágát is be kell fogadni...

Az iklódi legelő megemlítése át vezet arra, hogy a geszti otthonnal kapcsolatban Tisza Istvánnak a geszti néphez való viszonyáról szójak. A gesztiakkal való összeköttetésem, a 33 év előtti elválás dacára, ma is állandóan fennmaradván, tőlük tudom, ami ide vonatkozik.

Tisza Istvánnak a geszti néphez való viszonyát úgy lehetne; jellemezni, hogy míg apja atyja kívánt lenni a népnek, addig ő segítő barátja, nevelője. Ezért nem elégedett meg azzal, hogy kéréseiket a körülmények szerint teljesíti, hanem alkalmas módokon (és itt a papnak, jegyzőnek, rektor s tanítónak jutott a közvetítő szerep) kitudakolja a köz érdekében támadt hajlandóságait s aztán kezdeményező gyanánt lép fel, utasítá-

sokkal látja el őket s állandóan figyelemmel kísérve a megindított munkát, részt vesz annak folytatásában, irányításában, ellenőrzésében, különös gondot fordítva arra, hogy a mi konzervatív hajlandóságú népünknel rendszerint nehezen, aggodalmasan meginduló kezdeményezést balsiker ne érje, ne hiúsítsa meg, és hogy a kedvező jó eredmény az önérzetet, a továbbhaladás vágyát fokozza. Ezért a pontosságot megkövetelte és a szükségszerű eredmény meglétét mindig maga konstataálta.

Jellemző eset enemű munkásságára, hogy midőn Geszten hitelszövetkezetet alapított, ennek felügyelő-bizottságában maga vállalta az elnöki tisztet. A rendes határidőkben a szükséges ellenőrzést maga végezte a felügyelő-bizottság tagjaival. Midőn egy ízben a rektor által vezetett számadásokban 2 fillér különbséget fedezett fel, nem nyugodott, míg ennek oka fel nem derítettik. Mivel akkornap nem érték célt, a számvizsgálat folytatását másnapra kitűzte. Mikor a hosszúra nyúlt vizsgálat alatt a rektor belefáradva, beleunva a munkába, azt az ajánlatot tette, hogy ne vessződjenek tovább a 2 fillér miatt, ő inkább kifizeti azt; Tisza István mosolyogva jegyezte meg, hogy ezt az összeget a felügyelő-bizottság részéről ő is le tudná tenni, de az a fő dolog, hogy a szövetkezet minden tagjában éljen az a biztos meggyőződés, hogy mindnyájuk vagyona jó kezekben van s abból 2 fillér sem kallódhatik el.

Felbecsülhetetlen az az összeg, mellyel a szerencsétlenül járt, önhibájukon kívül bajba került embereknek segítségére sietett, sokszor úgy, hogy még legközelebbi környezete is alig tudott róla. De nem volt barátja, sőt egyenesen ellensége volt annak, hogy a közszükségletet képező s maga a közösség által létesítendő intézményt készen, mintegy ajándékba adjon a községnek, vagy egyháznak. Egyetlen kivétel az atyja emlékére 1902-ben emelt óvoda, melyet úgy építtetett s fundált, hogy még atyja halálának évében megkezdhesse működését. Egyébként teljes erejével azon dolgozott, hogy az önségély-elve a nép húsává, vérévé váljék s a koldulási hajlam, az alamizsnalesés lelket mértelyező tulajdonsága idegen legyen az ő népétől, legkedvesebb dolgozó társaitól...

Buzgó fáradozásai nyomán úgy megváltozott a község külső képe, mint akár saját gazdaságaié is. A geszti uradalom gazdasági lendülésével egyidejűleg lendül a lakosság vagyoni ereje, minek jelei az építkezésekben megjelenő mód, csín, a szoliditás. Nem hiába mondta a 82 éves Serfőző Mihály kispapom, hogy a gesztiieknek sohasem volt olyan jó módjuk, mint a boldogult kegyelmes úr idejében. Ezt igazolják nemcsak a magán, hanem a középületek, a szaporodó közintézményszerű berendezések, mint orvosi állás szervezése, óvoda állítása, a csendőrségi őr felállítása, gyógyszertár nyitása, községi hitelszövetkezet, a Hangya munkába állítása, stb., stb.

Tisza István már kora ifjúságában megtanulta ismerni, szeretni a magyar földműves embert. Midőn atyja gazdaságaiban hol itt, hol amott reá hárult a munka vezetése, személyesen vett részt a legkülönbözőbb munkában. Együtt fáradt, együtt kedélyeskedett a munkásokkal és ezek is szerették az ifjút, aki, hogy lelkesítse őket, a szérún versenyre kelt a falu, a tanya legényeivel a kévehányásban, a zsákemelésben, a szórólappáttal s más szerszámokkal való erőprodukciókban. Ezen közvetlen, személyes érintkezés következménye az, hogy talán senki sem szerette, becsülte nálánál többre a magyar földművelő parasztot, kit a világ legkiválóbb embertípusának tartott a maga nemében. Ez a szeretet s megbecsülés tette őt valóságos népnevelővé úgy szavaiban, mint tetteiben. Magasztos célokat tűzött maga elé ezen a téren is és eszményképe a szorgalmas, takarékos, tanulni, haladni vágyó, a köz boldogulásáért lelkesedni tudó paraszt ember volt, az a népelem, melyben a nemzet gerincét, fenntartó oszlopát látta.

Sokat is ért el ezen a téren. Azonban az is igaz, hogy az ő eszményeinek röptét, minden fáradozásai dacára, nem volt képes nyomon követni még a saját népe sem. A munka, fáradság s áldozatok nélküli kész eredmények vágya még a nagyobb műveltséggel bírók körében is igen mély gyökerekkel bír. Hát a nép egyszerű fiainál, hol a demagógia a maga boldogulásának előmozdítására igyekszik azt felburjánztatni. De hogy Tisza István fáradozásai nem voltak minden eredmény nélkül valók, azt eléggé bizonyítja az a körülmény, hogy a felfordulás napjaiban Geszten nem a gesztiékből került ki az anarchia vezetője. Idegenből, elhagyatott állapotban befogadott és sok jóval elhalmozott lovásza, ki szomorú temetése alkalmával a harangozást félbeszakította, aki a szalontai facér mesterlegények szakszervezeteinek tagjaival a kommün idejében a fosztogatásokat vezette, ki elsőrendű terrorfiú volt, nem geszti születésű s idegen befolyás alatt állott. Hanem mikor a „földosztás” jelszava felmerült, amikor úgy látszott az egyszerű emberek előtt, hogy egészen új világ születik, a gesztié is siettek kivenni részüket abból a Tisza-birtokból, melyről a „fehérlő” mondája azt regélte, hogy valaha a geszti népé volt. És bár a földosztásban nem is haladtak túl a tervezgetésen, de az elhunyt uraság szemefényét, a radványi erdőt, szegény napszámos és telkes gazda egyaránt dézmálta, pusztította. Kevés jóérzésű ember maradt ment itt is a mételytől, akárcsak az országos nagy politikában...

IV. A geszti sírbolt

Nem lenne teljes a geszti otthon képe, ha meg nem emlékeznénk a geszti sírboltról, mely úgy tartja össze ez otthonnak minden tartozékát, mint a zárókő a boltozatot. Sőt fontosabb alkatrésze magánál a kastélynál is, mert nemcsak együtt tartja, együtt őrzi már több, mint másfélszáz éve a Tiszákat, hanem itt tárolódik mindaz az erő, mindaz a lélek, melyet a Tiszák hat nemzedéke képviselt s képvisel ma és a jövőben, a család, a nemzet, az egyház, a társadalom, az állam javára, melyet sohasem haboztak a közért munkába állítani, mely pharosi fényként világít a jövő nemzedékek homályos útjain.

A geszti sírbolt az a kiapadhatatlan kincsház, hol a Tiszák, szent hagyományok alakjában, felhalmozták az utókor számára mindazt a sok, megbecsülhetetlen értéket képező szellemi és erkölcsi erőt, melytől lesz naggyá egyén, család, nemzet és haza. A geszti sírbolt hagyományaiból táplálkozik immár századok óta a geszti otthon lelke s erősödik nemzedékeken át a nemzet és a haza. És ha a Gondviselés úgy akarja, fog még erőt meríteni századokon át. Mert a Tiszák közül ugyan alig született valaki Geszten, de a geszti sírboltba térnek meg mindnyájan...

A geszti sírbolt idősebb, mint a geszti kastély. A birtokszerző megelégedett azzal a szerény házzal, melyet új szerzeményű birtokán talált. Építkezésre fordítható erejét elsőben is az Isten házának építésére szentelte. Mikor ezzel készen volt, sírboltot építtetett magának és családjának a geszti új temető közepén. Maga szentelte fel azzal a mélységes hitből támadt fohászzkodással, melyet a kripta boltozatának megépülése után „süveget vetve” hangosan intézett az egek urához, szokása lévén a templomban is hangosan imádkozni.

Valamely csodálatos előérzet vezethette az életereje teljében levő férfit a sírbolt mielőbbi megépítésére. Alig 10 évi birtoklás után itt hagyta új szerzeményét, fiatal feleségét, aprós gyermekeit s beköltözött a sírboltba, hogy az akadályokat nem ismerő, családjáért, egyházáért fáradhatatlanul dolgozó férfiú erényével vesse meg a geszti sírboltban tárolt szent hagyományok kincses kamrájának fundamentumát... És utána sorban jöttek a család tagjai, mindenik hozván lelke legszebb értékeit a családi hagyományok kincstárának gyarapítására.

Tisza Lászlót követi neje, Szénás Rebeka, hogy az erő mellé oda illessze, beiktassa a szent hagyományok sorába a női szív jóságát, az istenfélelmet, a szent ügyekért mindig szolgálatra kész áldozatos hajlandóságot.

A sírbolt két első lakójának férfiúi s női erényei idők folyamán párhuzamosan halmozódva, erős oszlopokká lesznek a geszti otthon épületében. Ezen oszlopok tartó ereje alkalmas

arra is, hogy a szűkebb családi, a szorosabban vett magánkörön kívül is éreztesse hatását. Az utódok bőven merítenek belőlük erőt, hogy azzal támasszák alá a köznek minden épületét, melynek munkásai sorába iktatja őket tehetségük, a bizalom és saját kötelességérzetük. És annak a köznek köre, melybe munkásokul elhivattnak, mindinkább bővül el egészen addig, míg végre az egész nemzetet, az egész hazát magába öleli. Sőt a végső fokon szinte eggyé lesz az egész művelt világgal, midőn a szörnyűséges világégés idején a geszti otthonból támadt férfiú szinte az egyetlen, aki az emberiség sok százezer esztendő fejlődése ama drága kincsének megmentéséért, melyet egyszóval „a humanum”-nak nevezhetünk, gigászi ereje teljes súlyával síkra száll.

Az erény -- jól tudjuk -- ritkán terem rózsákat birtokosa részére. Ezért a legnagyobb erény az, mely az egyén minden érdekének háttérbe szorításával, kockára vetésével is előre tör a köz boldogulása előmozdításáért. Ha célt nem ér is, boldog, hogy annak megközelítésére valamit tehetett. Ez az egyetlen jutalma, melyet nem kívülről nyer, hanem lelke boldogító öntudatában hordoz. Az ilyen virtus nem mindennapi. Csoda számba megy, ha magános változat módjára pattan ki valamely egyes lelkéből. Azonban az Isten és természet törvénye nemzedékeken át állandóan formálja a lelkekben a tökéletes virtust. Ezért még a legnagyobb megpróbáltatások között is vigasztalásul szolgálhat a letiportaknak, hogy a legnagyobb, a köz boldogságáért magát is feláldozni képes erény, ha lassan is, de hódít, terjed s ezért remélhetjük, hogy végre diadalt arat.

A geszti sírbolt maga, valamint felirata is biztatóan hirdeti nekünk letiport, lealázott magyaroknak:

Feltámadunk.

TISZA ISTVÁN DEBRECENI JOGÁSZ KORÁBAN.

